

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 41.884.046 у Одеському державному
університеті внутрішніх справ
доктору юридичних наук, професору
Тарасенку Владиславу Єгоровичу

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора юридичних наук, професора Охріменка Івана Миколайовича на дисертацію Казарян Ірини Сергіївни за темою «Юридико-психологічні аспекти розгляду клопотання про проведення негласних слідчих (розшукових) дій», подану на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що негласні слідчі (розшукові) дії (далі – НСРД) є необхідним інструментом отримання доказів, які відіграють вирішальну роль у ефективному розслідуванні кримінальних правопорушень. Завдяки їхній конфіденційності та специфіці, НСРД надають можливість здобути інформацію, яка часто недосяжна за звичайних обставин.

З одного боку, під час розгляду клопотання слідчий суддя повинен ретельно перевіряти обґрунтування для проведення НСРД та забезпечити, щоб права і свободи особи, щодо якої проводяться заходи, були враховані. З іншого боку, розгляд клопотання про надання дозволу на проведення НСРД гарантує ефективне розслідування кримінальних правопорушень. Відмова в наданні дозволу може призвести до втрати важливих доказів, необхідних для встановлення істини та притягнення винних осіб до відповідальності.

Враховуючи це, розгляд клопотань про надання дозволу на проведення НСРД має здійснюватися з урахуванням балансу між правом на таємницю особистого й сімейного життя та правом на справедливе правосуддя. Забезпечення такого балансу вимагає чітких та повних процедур, які відповідають загальним принципам кримінального процесу й важливі для ефективного розслідування кримінальних проваджень.

Питання щодо проведення НСРД займають центральне місце як у теорії, так і в практичній сфері кримінальної процесуальної діяльності. Ці аспекти

систематизують і розробляють багато вчених у сфері кримінального процесу, криміналістики, теорії оперативно-розшукової діяльності, юридичної психології та інших наук.

Проведений дисертанткою І. С. Казарян аналіз досліджень вказує, що комплексно юридико-психологічні аспекти розгляду клопотань про надання дозволу на проведення НСРД в умовах чинного кримінального процесуального законодавства ґрунтовному дослідженню не підлягали та в наукових працях належним чином не висвітлювалися, а окремі позиції висвітлювались тільки фрагментарно.

Так, подальше дослідження питань з окресленої проблематики, а саме: психологічні фактори, що впливають на слідчого суддю під час розгляду клопотань про надання дозволу на проведення НСРД та прийняття відповідного рішення; психологічних аспектів взаємодії між учасниками, що приймають участь у цьому процесі сприятиме вдосконаленню організаційного, правового та психологічного регулювання процесу та підвищить ефективність його застосування.

Усе вищенаведене доводить актуальність, теоретичну та практичну значимість дисертації І. С. Казарян. Крім того, актуальність заявленої тематики підкреслюється науковими пошуками в контексті напряму дослідження, що ґрунтується на положеннях Національної стратегії у сфері прав людини (затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 р. № 119/2021), Плану дій з реалізації національної стратегії у сфері прав людини на 2021-2023 роки (затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 червня 2021 р. № 756-р.), Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки (схваленої Указом Президента України від 11 червня 2021 р. № 231/2021).

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, що викладені в дисертації, підтверджується використаною нормативною базою, коректною методологією, належною теоретичною та емпіричною базою проведеного дослідження.

Нормативно-правову базу дисертаційного дослідження становлять: Конституція України, міжнародно-правовий акти, КПК та інші нормативно-правові акти України.

Теоретичну базу дисертації склали наукові роботи вчених у галузі кримінального процесу та юридичної психології. Автором проаналізовано та використано достатню кількість доктринальних джерел з юридичних та психологічних наук.

Методологічним підґрунтям проведеної роботи стали: теоретичний аналіз, узагальнення та систематизація наукових даних, пов'язаних із проблемою дослідження; формально-логічний та логіко-юридичний (або догматичний) методи; психодіагностичні методи; анкетування; методи обробки даних; статистичний; методи моделювання і прогнозування.

Емпіричну базу дослідження становлять дані офіційної статистики судової влади України; дані, отримані на основі узагальнення практики діяльності судів, статистичні дані, результати опитування 78 респондентів (слідчих суддів).

Відповідно, наукові положення, рекомендації та висновки дисертаційного дослідження є обґрунтованими та методологічно вірними, такими, що мають системний, комплексний характер та містять наукова новизну.

Наукова новизна наукових положень, висновків і рекомендацій.

Дисертація І. С. Казарян є однією з перших дисертацій, присвячених комплексному дослідженню юридико-психологічних аспектів розгляду клопотань про надання дозволу на проведення НСРД, з урахуванням сучасного стану законодавства та правоохоронної діяльності, міжнародних правових стандартів у галузі кримінального судочинства та практики Європейського суду з прав людини.

В дослідженні вперше реалізовано комплексний підхід до вивчення прийняття рішення щодо вибору стратегій взаємодії з урахуванням одночасного впливу ситуаційних та диспозиційних передумов у форматі побудови моделі щодо вибору стратегії взаємодії слідчого судді із слідчим, прокурором в процесі розгляду клопотань про надання дозволу на проведення НСРД. У роботі

обґрунтовано низку нових концептуальних положень, висновків та рекомендацій.

Сформульовані та аргументовані автором результати проведеного дослідження є важливими у теоретичному та практичному аспектах, містять елементи наукової новизни та пропозиції щодо удосконалення законодавства.

Таким чином, ступінь наукової новизни дослідження, обґрунтованість наведених у ньому положень, висновків та рекомендації відповідає вимогам до дисертації на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Зміст та оформлення дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, семи підрозділів, висновків, списку використаних джерел (238 найменувань) та 9 додатків.

У першому розділі дисертації «Теоретико-правові та психологічні засади розгляду клопотань про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій» дисертанткою розглянуто стан наукової розробленості проблем розгляду клопотання про надання дозволу на проведення НСРД учасниками кримінального провадження; проведено аналіз сучасного наукового доробку та визначено основні питання, що залишаються недостатньо вивченими; питання нормативно-правового регулювання та особливості розгляду клопотання про надання дозволу на проведення НСРД під час досудового розслідування; досліджено чинне законодавство та визначено особливості процедури розгляду клопотань у досудовому розслідуванні; психологічні аспекти розгляду клопотання про надання дозволу на проведення НСРД; вивчено вплив психологічних факторів на процес розгляду клопотань, зокрема, взаємодії учасників кримінального провадження під час цього процесу.

Автором, на підставі аналізу різних наукових поглядів щодо питання правової природи клопотання, обґрунтовано власне визначення клопотання про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

У ході проведеного дослідження визначено суттєві властивості клопотання про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Визначено, що розгляд клопотання про надання дозволу на проведення НСРД необхідно вивчати в сукупності з особливостями професійної діяльності слідчого судді. Розгляд клопотання про надання дозволу на проведення НСРД, як діяльнісний акт, вимагає від слідчого судді адекватної оцінки ймовірності досягнення оптимального результату (мети) у конкретних умовах, для чого необхідно правильно оцінити надану інформацію та визначити, що дійсно вона має наявність достатніх підстав для винесення відповідної ухвали.

Дисертанткою встановлено, що під час розгляду клопотання про надання дозволу на проведення НСРД на слідчого суддю впливають різні психічні процеси, стани та властивості. Для прийняття певного рішення в процесі розгляду клопотання найбільш важливою групою є когнітивні або пізнавальні процеси, що включають відчуття, сприйняття, пам'ять, увагу, мислення і уяву.

На основі аналізу положень різних авторів, І. С. Казарян визначено психологічну систему винесення ухвали слідчим суддею за результатами розгляду клопотань про надання дозволу на проведення НСРД та відокремлено в неї функціональні підсистеми: *блок індивідуально-особистісних компонентів; блок компонентів взаємодії з середовищем; блок компонентів рішучості.*

Проведений теоретичний огляд дозволив дисертантці зробити висновки про те, що питання щодо регулювання процесу розгляду клопотання та прийняття прогностичного рішення, зокрема в контексті вибору стратегій міжособистісної взаємодії, може бути пов'язане як з диспозиційними, індивідуально-особистісними якостями людини, так і ситуаційними передумовами.

У другому розділі дисертації «Методика дослідження вибору стратегії міжособистісної взаємодії в процесі розгляду клопотань про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування» досліджено ключові аспекти, пов'язані з методикою вивчення вибору стратегії міжособистісної взаємодії в контексті розгляду клопотань про надання дозволу на проведення НСРД.

Авторкою розглянута структура та методологія емпіричного аналізу, яка використовується для вивчення вибору стратегій міжособистісної взаємодії учасників процесу розгляду клопотань.

Розкрито важливі аспекти впливу різних ситуаційних та особистісних факторів на вибір стратегії взаємодії між учасниками процесу розгляду клопотань.

Встановлено, що ситуаційні та диспозиційні передумови можуть розглядатися як регулятивні передумови під час розгляду клопотання про надання дозволу на проведення НСРД, за результатами якого приймається рішення про вибір стратегій міжособистісної взаємодії в ситуації на кшталт «дилеми слідчого судді».

Визначено, що дефіцит часу та зміна емоційного стану є предикторами вибору стратегій взаємодії слідчого судді зі слідчим (прокурором), що надали клопотання про надання дозволу на проведення НСРД. Зокрема, дефіцит часу та негативний емоційний стан збільшують ймовірність вибору стратегії конфронтації, а позитивний емоційний стан збільшує ймовірність вибору стратегії співробітництва.

Значними диспозиційними передумовами під час розгляду клопотання про надання дозволу на проведення НСРД та вибору стратегій взаємодії є чинник довіри та саморегуляції. Високі показники цих диспозиційних передумов збільшують можливість вибору стратегії співробітництва.

При спільному впливі ситуаційних та диспозиційних передумов значущим предиктором є взаємодія дефіциту часу та фактору тривожності. За наявності дефіциту часу та високого рівня тривожності збільшується можливість вибору стратегії конфронтації.

Значні диспозиційні та ситуаційні передумови майже однаково можуть стати провідними предикторами під час розгляду клопотання про надання дозволу на проведення НСРД та вибору стратегій взаємодії. Такими значущими предикторами є чинник саморегуляції та емоційний стан.

Такі диспозиційні передумови як відкритість нового досвіду, свідомість, приязнь та розрахунок, як критерії довіри, мають позитивний зв'язок із вибором стратегії співробітництва при ухваленні прогностичного рішення. Такі диспозиційні передумови як макіавеллізм, пильність і недолік, як критерій довіри, пов'язані з вибором стратегії конфронтації.

У третьому розділі дисертації «Шляхи забезпечення ефективності розгляду клопотань про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій» розглянуто питання, пов'язані із напрямками забезпечення ефективності розгляду клопотань про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Авторкою досліджено можливості покращення організаційно-правового аспекту розгляду клопотань, спрямованого на забезпечення гарантій прав та свобод учасників кримінального провадження.

Удосконалення організаційно-правового аспекту розгляду клопотань про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій (НСРД) є важливим завданням, яке спрямоване на забезпечення дотримання прав і свобод людини й громадянина в кримінальному провадженні. Враховуючи особливості розгляду клопотань про надання дозволу на проведення НСРД, які пов'язані з обмеженням прав і свобод людини, дисертантка вважає доцільним періодично аналізувати їх обґрунтованість, результативність впровадження в практику розгляду кримінальних проваджень та інформувати Вищий спеціалізований суд України щодо проблемних питань, які виникають і потребують вирішення.

Визначено, що розгляд клопотань про проведення НСРД у провадженнях про воєнні злочини має ряд особливостей, які вимагають від слідчих суддів особливої ретельності та виваженості. Умови воєнного стану створюють додаткові труднощі для розслідування воєнних злочинів. Воєнні дії можуть призвести до знищення або ушкодження доказів, а також ускладнити доступ до них слідчих органів. У таких умовах НСРД можуть стати єдиним способом отримання важливих доказів. Разом з тим, негласні слідчі (розшукові) дії є серйозним вторгненням у приватне життя громадян. Тому при їх проведенні

необхідно дотримуватися балансу між правом на таємницю особистого і сімейного життя та правом на справедливе правосуддя.

Встановлено, що клопотання про надання дозволу на проведення НСРД розглядається слідчим суддею, який відповідно до ст. 247 КПК України є головою чи за його визначенням інший суддя Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя, у межах територіальної юрисдикції якого перебуває орган досудового розслідування. Однак встановлення правила, за яким апеляційний суд, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, стає вихідною точкою для визначення територіальної наближеності апеляційного суду іншої області, може бути неоднозначним. Такий підхід законодавця не враховує специфіку адміністративно-територіального устрою України та територіальної наближеності окремих адміністративно-територіальних об'єктів різних рівнів. Це може не бути оптимальним, оскільки може ускладнити організаційно-технічне забезпечення направлення клопотань про НСРД, збільшити економічні витрати та спричинити затримки в розгляді. Це спричиняє значне збільшення навантаження на суддів апеляційних судів, що призводить до порушення строків розгляду клопотань про проведення НСРД та формального характеру їх розгляду. З цією метою дисертанткою пропонується внести доповнення до ч. 1 ст. 247 КПК України, які б передбачали покладення обов'язків розгляду клопотань про проведення НСРД на слідчих суддів першої інстанції, що дозволить розподілити навантаження з питань розгляду клопотань про проведення НСРД між суддями та сприятиме об'єктивності прийняття рішення щодо надання дозволів на проведення НСРД.

Також проведено аналіз статей КПК України та Інструкції «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання результатів у кримінальному провадженні». На думку авторки, ч. 2 ст. 248 КПК України має бути доповнена в частині надання додаткових матеріалів слідчому судді для розгляду клопотання про дозвіл на проведення НСРД. З цією метою здобувачка вважає доцільним доповнити ч. 2 ст. 248 КПК України третім абзацом у

наступній редакції: «Для підтвердження необхідності проведення негласної слідчої (розшукової) дії на вимогу слідчого судді надаються матеріали кримінального провадження, у рамках якого надається клопотання».

Зі змісту ч. 3 ст. 248 КПК України слідчий суддя повинен постановити ухвалу про відмову в наданні дозволу про проведення негласної слідчої (розшукової) дії, якщо слідчий, прокурор не доведе вищевказані обставини. Очевидно, що таку ухвалу слідчий суддя зобов'язаний постановити і у тому випадку, якщо клопотання про надання дозволу про проведення негласної слідчої (розшукової) дії не відповідає встановленим вимогам. Оскільки про підстави та порядок прийняття таких рішень у ст. 248 КПК не вказано, то дисертантка вважає необхідним доповнити її відповідним положенням. З цією метою, І. С. Казарян запропонувала ст. 248 КПК України доповнити ч. 4-1 і викласти у наступній редакції: «Слідчий судді постановляє ухвалу про відмову в наданні дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, якщо клопотання про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії не відповідає встановленим вимогам, передбаченими цим Кодексом».

Встановлено, що на практиці нерідко зустрічаються випадки, коли слідчий, прокурор в одному клопотанні про надання дозволу на проведення НСРД ставлять питання щодо проведення кількох негласних слідчих (розшукових) дій або проведення НСРД відносно декількох осіб.

В зв'язку із зазначеним, дисертантка пропонує внести зміни у положенні КПК України з чіткими вимогами щодо змісту клопотання про проведення НСРД, де чітко вказати, що на кожному НСРД необхідно подавати окреме клопотання як й на кожному особу, щодо якої є підстави проведення НСРД, адже це дозволить забезпечити більш детальний та всебічний розгляд клопотання та ухвалення обґрунтованого рішення.

Разом із тим, розглянуті аспекти психологічного супроводу для підвищення ефективності взаємодії слідчого судді зі слідчим та прокурором під час розгляду клопотань про надання дозволу на проведення негласних слідчих дій.

Досліджено можливі напрями психологічної підтримки для забезпечення конструктивної співпраці між учасниками кримінального процесу.

Визначено, що взаємодія слідчого судді зі слідчим, прокурором є важливою умовою ефективного розслідування злочинів, припинення злочинної діяльності та встановлення обставин, що входять до предмета доказування у кримінальному провадженні. Ця взаємодія має здійснюватися на основі дотримання принципу розподілу повноважень, а також принципів законності, об'єктивності та всебічності розслідування.

З метою підвищення взаємодії слідчого судді зі слідчим (прокурором) під час розгляду клопотання про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій дисертанткою пропонується проведення навчання та підвищення кваліфікації слідчих суддів, слідчих та прокурорів з питань, пов'язаних із підвищення ефективності взаємодії в процесі розгляду клопотання про надання дозволу на проведення НСРД. Таке навчання має бути спрямоване на формування у них відповідних знань, умінь та навичок, необхідних для ефективної взаємодії під час розгляду клопотань про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Теоретична та практична значимість результатів дисертаційного дослідження полягає у тому, що вони використовуються в процесі роботи із слідчими, судьями, прокурорами (акт впровадження Приморського районного суду м. Одеси від 23 жовтня 2023 р.; акт впровадження Головного управління Національної поліції в Одеській області від 21 листопада 2023 р.).

Повнота викладу наукових положень в наукових публікаціях за темою дисертації. Основні положення та висновки оприлюднено на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема: «Актуальні питання кримінального провадження у сучасних умовах» (м. Одеса, 31 травня 2023 р.); «Правові та організаційно-тактичні засади оперативно-розшукової діяльності Національної поліції України» (м. Одеса, 31 жовтня 2023 р.); «Актуальні аспекти криміналістичного та психологічного забезпечення правоохоронної діяльності» (м. Одеса, 06 жовтня 2023 р.); «The latest information and communication

technologies in education» (Florence, Italy, November 27-29, 2023); «Development trends and improvement of old methods» (Warsaw, Poland. December 12-15, 2023).

Дискусійні питання й зауваження. У цілому визначаючи логічність та послідовність побудови дослідження, наукову новизну, обґрунтованість та аргументованість його результатів, належне науковий рівень роботи, відмітимо, що воно, як і будь-яка творча праця, містить певні положення, які викликають проблемно-дискусійні моменти й зауваження. Зокрема:

1. В розділі 1.3. зазначено, що діяльність слідчого судді, в рамках розгляду клопотання про надання дозволу на проведення НСРД, складається з конструктивних, комунікативних, організаційних та перевіряючих компонентів, спрямованих на вивчення матеріалів кримінального провадження для підтвердження необхідності проведення негласної слідчої (розшукової) дії. Разом з тим, в роботі не розкрита їх роль та взаємодія в контексті прийняття сприятливого рішення.

2. Авторкою в роботі зазначається, що в ситуації розгляду клопотання про надання дозволу на проведення НСРД актуальності набувають відповідні властивості особистості слідчого судді – предиктори, які забезпечують особливості сприйняття ситуації, пошук альтернативних варіантів, їх аналіз, вибір, реалізацію та оцінку продуктивності. Проте належним чином не аргументується позиція, які саме предиктори тут можна визначити.

3. Дисертанткою сформульовано висновок, в якому стверджується, що ефективність структури розгляду клопотання про надання дозволу на проведення НСРД залежить від структури конкретних властивостей слідчого судді, тоді як менш ефективна структура більш розрізнено пов'язана з окремими якостями. У той час, не конкретизовано положення щодо “структури конкретних властивостей слідчого судді”. Необхідно уточнити, які саме властивості враховуються, і як вони впливають на ефективність розгляду клопотань, деталізувати це положення для більшої ясності та конкретності.

4. При опрацюванні роботи було також виявлено, що з огляду на авторську пропозицію щодо навчання та підвищення кваліфікації для слідчих суддів,

слідчих та прокурорів з питань, пов'язаних із підвищенням ефективності взаємодії під час розгляду клопотань про надання дозволу на проведення НСРД, все ж таки не вказано конкретних дій та заходів, які б були прийняті для впровадження цієї ініціативи. Для максимальної ефективності та достовірності вашого дослідження важливо було включити акт впровадження в навчальну діяльність.

Проте висловлені зауваження не мають концептуального характеру, суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку проведеного наукового дослідження. Зазначені проблемно-дискусійні та уточнюючі моменти й побажання не впливають на позитивне ставлення до роботи, не зменшують її наукової новизни та практичної значимості, а тому не є перешкодою для її представлення на спеціалізовану раду для офіційного захисту.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Текстових запозичень без посилання на джерела та інших порушень академічної доброчесності не виявлено.

Дисертація є самостійним науковим дослідженням, в якому відображені власні ідеї і напрацювання автора, що дозволило вирішити подані в роботі завдання. У ній містяться теоретичні положення й висновки, сформульовані дисертантом особисто. Використані в дослідженні ідеї і положення науковців мають відповідне посилання й використані з метою підкріплення ідей автора.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам. Дисертація Ірини Сергіївни Казарян є самостійною кваліфікаційною науковою працею, яка виконана здобувачкою особисто, містить нові науково-обґрунтовані теоретичні результати проведених нею досліджень, що мають важливе значення для розвитку юридичної та психологічної наук.

Викладені в дисертації рекомендації та конкретні пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства України є теоретично-обґрунтованими та аргументованими, хоча й досить дискусійними. Висновки та рекомендації, отримані під час дослідження мають важливе практичне й теоретичне значення для юридичної та психологічної галузі. Основні положення дисертації з

належним ступенем повноти були відображені авторкою в наукових статтях, підготовлених та опублікованих у виданнях, кількість і якість яких відповідає вимогам щодо публікацій, зарахованих за темою дисертації.

У підсумку слід зазначити, що дисертація за темою «Юридико-психологічні аспекти розгляду клопотання про проведення негласних слідчих розшукових дій» відповідає вимогам, передбачених Порядком підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261 (зі змінами і доповненнями), Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінетом Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її авторка – Казарян Ірина Сергіївна на основі публічного захисту заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

**Офіційний опонент,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри юридичної психології
Національної академії внутрішніх справ**

Іван ОХРИМЕНКО

